

vállalja az identifikálható én szokatlanul egyértelmű beléptetését a három Pál története által tagolt játéktérbe? Értelmezésem szerint mindenekelőtt arról van szó, hogy nem három, hanem négy Pállal van dolgunk, a negyedik ugyanis maga a narrátor-költő. Ő az a Pál, aki a PAULUS című mű megírására vállalkozott, vagyis arra, hogy végigjárja az összes kört, gyűrűt és bugyrot, amelyet e mű megvalósítása feltételez. Maga is „fordulatra vágyik”, mint a „dühöngő, tarzusi Pál”, de egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy ez a fordulat valaha is bekövetkezik. Annál is kevésbé, mert a pusztulás őt is „testközelből” fenyegeti: „Felém a semmi integet.” És: „Szemlélve roncsolt testemet / kerek évszám több nem lehet.” Ezt az interpretációt támasztja alá a mű legvégén található prófécia az új Pálokat vajdó földről, valamint a kijelentés, amely szerint „Igazulásom várva várom”, s amely csakis a narrátor-poéta hangján szólalhatott meg.

A „nagyszabás” emlegetésével kezdtem ezt a töredékes élménybeszámolót, hadd végezzem is azzal, mélységesen tudatában lévén annak, hogy számos igen fontos szempontot ezúttal még csak érintenem sem sikerült. Egy igazi, komoly, a részletekre is kiterjedő kritikai tanulmányban – kiválóságainak hangsúlyozása mellett – meggyőződésem szerint sokféle tekintetben el lehetne marasztalni a PAULUS-t. Mindenképpen jót tett volna a műnek egy könyörtelen, sőt brutális szerkesztő, aki szükség esetén minden problematikus sorra vagy akár jelzőre rákérdez, aki képviseli a gyámoltalan olvasó álláspontját. Ez utóbbi ugyanis nem mindenütt kerül abba a helyzetbe, hogy akár hozzávetőlegesen értelmezni tudja, amit olvas. Egyet azonban nem lehet a PAULUS-tól eltagadni, s ez éppen a „nagyszabás”. Olyasvalamire célzok, amit Flaubert akart kifejezni Hugo értékelése kapcsán: „Micsoda lélegzetvételt!” Több méltatójától hallottam azt a megfogalmazást, hogy Térey egyedül áll a generációjában vállalkozásának merészségével és hatalmas ívével, de mindenekelőtt azzal, hogy a maga módján végigvitte és poétikailag befejezte ezt a vállalkozást. Azért hangsúlyozom, hogy „poétikailag”, mert a páli problematika alapformája a befejezetlenség, a várakozás. Aki a páli rétekre téved, sohasem tudhatja előre, hogy mit fog kaszálni.

Angyalosi Gergely

A KONKRÉTUMOK PRÓZÁJA

Bodor Ádám: A börtön szaga.

Válaszok Balla Zsófia kérdéseire

Magvető, 2001. 224 oldal, 1790 Ft

Azok az írók, akik a harmincas évek második felében Erdélyben születtek, látszólag nem különösebben beszédek. De az is lehet, hogy egyszerűen nem jutott eszébe eddig senkinek körültekintően, részletekbe menően szóra bírni őket arról az élethelyzetről és irodalomról, amelyben otthonosan mozognak. Vagy amelyekben idegenek. Lehet, hogy olyasfajta ellenállásról van/volt szó, amelyet Bodor Ádám a *Korunk* 2001/11-es számában emleget egy interjúban: „Amikor az ember túl sokat hagyott maga mögött, egyre kevesebb benne az ellenállás az ilyen kihívásokkal szemben, azonkívül – és valószínűleg ez is életkor függvénye – ösztönösen át kíván adni valamit abból, amire szert tett, például az emlékeit.” Az, hogy ez az ellenállás csökkenőben van, mindenesetre azt a szerencsés tényt eredményezte, hogy 2001-ben két interjúkötet is hozzáférhetővé vált, amely ennek az írói korosztálynak az emlékeit és irodalomkoncepcióját rajzolja ki. Az egyik Kolozsváron, a Polis Könyvkiadónál jelent meg *VISSZA A FORRÁSOKHOZ* címmel, és rendhagyó, nyilvánosság előtt lezajlott interjúk gyűjteménye, amelyeket a kolozsvári Láthatatlan Kollégium diákjai és tutorai készítettek. (A beszélgetések interjúalanyai: Bálint Tibor, Jancsik Pál, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba és Szilágyi István, egy posztumusz kerekasztal-beszélgetés erejéig pedig Szilágyi Domo-kos.) A másik, szintén rendhagyó interjúkötet Balla Zsófia és Bodor Ádám beszélgetéseinek több verzióán át kialakult végső változata, amely *A BÖRTÖN SZAGA* címmel jelent meg a Magvető Kiadónál.

A két kötet egymás könyvterjedelmű lábjegezete. Több értelemben is. Egymást korrigálják és kommentálják anélkül, hogy tudnának egymásról. De főleg kiegészítik egymást. A Bodor-kötetben három olyan író közös emlékei is feltűnnek, akik különböző okoknál fogva nem kerülhettek be a *VISSZA A FORRÁSOKHOZ*-ba: a már korábban elhunyt Palocsay Zsigmondról, a Svédországban élő Veress Zoltánról és magáról Bodorról van szó. Azokról a szerzőkről, akik együtt szerveztek középisko-

lás fellel rendszerellenes összeesküvést, akik együtt ültek emiatt a börtönben, és akik együtt szabadultak később váratlanul, Palocsay édesapjának köszönhetően.

Csupán A BÖRTÖN SZAGA ismeretében is érezhető: Bodor kivétel. Őt tartóztatják le utoljára az „összeesküvők” közül, ő az, akit (már) főlöleges lenne verni, ő az, aki mindössze egy festékesvdör társaságában üldögél munkaidőben a szamosújvári börtönben leltári számok festegetése előtt és után. Ő az, aki később írásai honoráriumából él, anélkül, hogy állandó munkahelye lenne. (Ne irigyeljük ezért vagy a korábbi „kivételekért” túlságosan!) Ő az, aki minden évben hónapokat tölt a hegyekben teljesen egyedül. Ő az, aki pályafutása során nem szembesül igazán a cenzúrával, hiszen gyakorlatilag cenzúrázhatatlan: „*Bár az én novelláim tagadhatatlanul egy megzabolázott világban keletkeztek és egy megzabolázott világról szóltak, fiktív, időtlen térségükben, rezignált légkörükben, olykor groteszk belső viszonyaikban a politikai hatalom már röstelt magára ismerni. Ami a lényeg, a cenzúra nem bírt mit kezdeni velük. Soha egyetlen novellámat ki nem vették a lapból. A kérdés valószínűleg úgy tevődött fel: vagy kitiltják valamennyit a sajtóból, vagy méla undorral megtűrik őket*” – mondja a kötetben (154.). Morális szempontból is kivétel. Ennek persze ára van: elsősorban a napi kenyérgondok, a felhalmozott adósságok. Részben az is, hogy sokáig nem forog közszájon a neve. Ugyanakkor 1982-ig, kivándorlásáig „élhetővé” teszik számára a helyzetet a folyamatos folyóirat-publikációk, a megjelenő kötetek, az utánajárással megszerzett külföldi utak. Az interjúkötetből ugyanaz az attitűd rajzolódik ki, amely a SINISTRÁ-ból vagy AZ ÉRSEK LÁTOGATÁSÁ-ból ismerős: a legabszurdabb pillanatokon, helyzeteken is át lehet siklani azzal a viszonyulással, amely alapvetően a csendé. A történet rezignált alaphangvételébe ugyanolyan váratlansággal szüremelnek be az aktív, a helyzet radikális megváltoztatására irányuló cselekvések, „zajok” (például az útlevészerszessé vagy a titkosrendőrség zaklatásaival kapcsolatos közbenjárás), mint ahogy AZ ÉRSEK LÁTOGATÁSÁ-ban időnként megszöknek a főhősök, anélkül, hogy ezek a gesztusok különösebben elő lennének készítve, vagy a szereplők gondolataiba közvetlenül beleláthatnánk.

A VISSZA A FORRÁSOKHOZ című kötetből ugyanakkor árnyaltabban, más oldalról is kirajzolódik Bodor Ádám kívülállása. Az is, hogy Bodort az irodalmi életből sokkal inkább érdekelte a barátság, mint az irodalom vagy az a folyamat, ahogyan a kéziratból publikált szöveg vagy könyv lesz. A kortársak történetei többnyire a szerkesztők nézőpontjából mutatják fel azokat az életszeleteket, amelyek részben átfedik egymást a Bodor Ádáméival. Itt is azok az emlékezetesebbek, ahol például a történetek állandó szereplője, a cenzor kilép az arctalanságból. Láng Gusztáv óráig pingpongozik a cenzorral munkaidőben, hogy annak kevesebb ideje legyen olvasni. A cenzor pedig szívesen megy bele a játékba, annak ellenére, hogy tisztában van vele, miért hívják ki állandóan új mérközésekre. Mintha ezt a történetet is Bodor írta volna.

A Bodor-interjúkötet elsődlegesen írói teljesítmény. Nem annyira a szabatos helyzet-elemzések jelentenek revelációt a kötet olvas-tán, hanem a történetek és anekdoták, illetve az a könnyedség, amellyel a szerző néhány mondatban képes emlékeztetést tenni egy-egy figurát vagy helyszínt. Ez a könyv érezhetően egy másik helyett született meg. „*Ezért nem írok börtönregényt sem. Nekem a börtön, Szamosújvár túl konkrét, túl közeli és még mindig annyira erőteljes, hogy egyelőre nem is bírom költői mását kitalálni*” – mondja Bodor (184.). Megmutatja tehát a konkrét és közeli börtönt, amely a maga konkrétságában is kitölt egy beszélgetést, annak talán legfontosabb részét. Ilyen egyértelmű nyíltsággal, mindenféle heroizálás szándékától távol kevesen beszélnek börtönélményeikről. Felsejlik a szamosújvári közelmúlt démonisága is a belső, rabok által irányított „átnevelésekkel”. De az a vitalitás is érezhető, amely a börtönbe került középiskolásokat mindenekfelett jellemzi. Rejtőzködő vitalitás: elsősorban néhány poénban tör felszínre. Illetve abban az egyszerű tényben, amelyet Bodor később döbbenetesen konstatál: „*szabadulásomkor százhetvenkilenc centiméter magas voltam, ugyanannyi vagyok ma is. Én a börtönben még tizenegy centit nőttem*” (45.).

Nemzedéktársaiéval – a VISSZA A FORRÁSOKHOZ interjúalányaival – nagyjából egybehangzó véleményt fogalmaz meg Bodor Ádám akkor, amikor művei korabeli fogadtatásáról be-

szel. Szövegei – ahogyan a Szilágyi Domokoséi vagy Szilágyi Istvánéi sem – nem fértek bele abba a skatulyába, amelyet a „kisebbségi író” státusa jelölt ki számukra. Ennek eredménye volt, hogy Bodor és társai műveit szinte alig részesítette figyelemben a korabeli magyarországi kritika. Az a néhány név, aki az „erdélyi magyar irodalmat” jelentette akkoriban, meglehetősen egyoldalú képet mutatott az irodalomnak erről a szeletéről, s ennek az egyoldalúságnak a lebontása akkor is, később is nehézségekbe ütközött. Érdekes ugyanakkor, amit Bodor saját közvetlen környezete kritikusaírói mond: „Az én kötetemet K. Jakab Antal, Marosi Péter, Tamás Gáspár Miklós és Bretter György méltatta, de ezeknek az elemzéseknek nem lehetett kanonizáló ereje.” (200.) Az akkori erdélyi kritikai élet legszavahihetőbb kritikusaírói van szó (mára legalábbis úgy tűnik), akik mindahányan tagjai voltak annak a zsűrinek is, amely évente kiosztotta a legjobb erdélyi könyvnek járó Pezsgő-díjat. 1975-ben Bodor is megkapta a díjat a PLUSZ-MÍNU SZ EGY NAP című novelláskötetért – ő maga némi rezignációval számol be erről az interjúkötetben, alighanem kissé alábecsülve a díj jelentőségét.

„Ösztönösen kerülöm minden konkrét esemény föllevenítését, mindig csak olyasmüt írok meg, amit magam öltöttem ki. Soha nem foglalkozom magammal, családtagjaimmal vagy barátaimmal, és ismerősöket sem próbáltam megjeleníteni, még ha alakjaim mutatnak is olykor némi hasonlóságot egy-egy baráttal, ismerőssel.” (183.) Ehhez az írói anyagkezeléshez képest hatalmas fordulatot jelent az interjúkötet. És bebizonyosodik: a konkrét események, a családtagok, ismerősök ugyanúgy képesek működtetni egy Bodor-könyv világát, mint a fikció. Ahhoz, hogy biztonsággal szólaljanak meg a valós események, történetek, láthatólag mégis szükség volt arra a műfaji keretre, amelyet az interjú nyújthat. Balla Zsófia kérdései nem tolatkodnak, mégis sikerül olyan történetdarabokat előcsalogatniuk Bodor Ádámól, amelyeket ilyen pontossággal, ilyen részletességgel kevesen ismerhettek. A prózaírói elv – hogy semmi konkrét, semmi személyes – így, az interjúkeretben nem sérül. És mostantól mégis eggyel nőtt az emlékeztetes Bodor-próza-kötetek száma.

Balázs Imre József

HA EGY ÉSZAKI/ÉJSZAKAI UTAZÓ

*Tomas Tranströmer: 117 vers
Válogatta és az utószót írta Mervel Ferenc
Fordította Jávorszky Béla, Mervel Ferenc,
Sulyok Vince és Thinsz Géza
Széphalom, 2001. 200 oldal, 1190 Ft*

Él Svédországban egy Tomas Tranströmer nevű nagy költő (sokak szerint a következő irodalmi Nobel-díj várományosa), aki, íme, paradox módon akkor művel világlíra-formátumú költészetet, amikor a goethei Weltliteratur költészeti tartománya vagy mondjuk inkább így: a bahtyini „diskurzusok összjátékaként” értelmezett világlíra éppen szünetelni látszik, amikor a költészetnek hiányoznak azok az érvényes világlágykoordinátái, amelyek között az egyes költői életművek önmagukat sokszorozó jelentést és jelentőséget szoktak nyerni.

A működő világlírákánokon híján kezdjük a Tomas Tranströmeréről és a költő újabb „magyar verseiről” szóló jelen meditációnkat az életmű otthoni, svéd recepciójának egyik állításával. Tranströmer verseiben „Az út oda [a »magasabb világba«, azaz a misztikum régióiba – T. Á.] a természet, a zenén és egyfajta misztikus tapasztalaton keresztül vezet” – mondja Staffan Bergsten, a költő avatott hazai értelmezője.

Staffan Bergsten szerint tehát Tranströmer költészetének a kulcszavai a „természet”, a „zene” s egyfajta „misztikus tapasztalat”. Az állítás igaznak látszik, de az aprólékos vizsgálódás az evidenciákat is más fénybe állíthatja.

Mi, magyar olvasók abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy jelenleg már két magyar nyelvű Tranströmer-versgyűjteményünk is van, vizsgálódásaink során tehát tudunk mire támaszkodni. 1979-ben TOMAS TRANSTRÖMER VERSEI címmel Thinsz Géza állított össze egy karcsú válogatást a költő verseiből (kiadta az Európa Könyvkiadó, válogatta és fordította Thinsz Géza, az utószót írta Csatlós János), most, 2001-ben pedig Mervel Ferenc jelentetett meg egy újabb magyar Tranströmer-gyűjteményt.

Az átfogóbb s frissebb anyagot természetesen az utóbbi kínálja.

Számomra a 117 VERS olyan alapvetően ontológiai ihletettségű nagy költészetet mutat, amely